УДК 392:273.2(476.5)

ГІСТОРЫЯ ВЫВУЧЭННЯ СТАРАВЕРАЎ ПАЎНОЧНАЙ БЕЛАРУСІ[1]

канд. гіст. навук, дац. У. Я. АЎСЕЙЧЫК
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

Разгледжана гісторыя вывучэння стараверскага насельніцтва Паўночнай Беларусі. Вылучаны этапы ў даследаванні гісторыі і культуры стараверaў, ахарактарызаваны метады збору, апрацоўкі і інтэрпрэтацыі гістарычных, этнаграфічных і фальклорных матэрыялаў, раскрыта значэнне даследаванняў і іх уклад у вывучэнне гісторыі і культурных традыцый стараверaў рэгіёна. У артыкуле прааналізаваны працы, якія былі апублікаваныя з XIX ст. і да нашага часу. Нягледзячы на тое, што першыя сур'ёзныя працы, дзе разглядалася гісторыя і культура стараверaў Паўночнай Беларусі, былі апублікаваны яшчэ ў сярэдзіне XIX ст., да нашага часу застаўся нераспрацаваным вялікі шэраг пытанняў. Толькі павярхоўна даследаваны працэсы засялення стараверамі паўночнабеларускіх зямель, не прасочана дынаміка колькасці насельніцтва і не выяўлены асаблівасці яго рассялення ў рэгіёне. Амаль не разгледжаны асаблівасці традыцыйнай культуры стараверaў, не даследавана яе эвалюцыя ў XX – пачатку XXI стст. Не знайшлі шырокага адлюстравання ў навуковых публікацыях пытанні сацыяльна-эканамічнага становішча стараверaў рэгіёна. Вельмі слаба вывучана гісторыя стараверскага насельніцтва другой паловы XVII – XVIII стст.

Ключавыя словы: *гістарыяграфія, гістарычная навука, староверы, Паўночная Беларусь, Беларускае Падзвінне, этналогія, народная культура, фальклор, традыцыі.*

Уводзіны. Старaверы пасяліліся на Беларусі яшчэ ў другой палове XVII ст. У выніку рэформы патрыярха Нікана і расколу праваслаўнай царквы значная колькасць рускіх, што не прынялі новаўвядзенні і засталіся прыхільнікамі старых абрадаў, была вымушана эміграваць у суседнія з Расіяй краіны. Адным з рэгіёнаў іх кампактнага пасялення сталі беларускія землі. Прышлае насельніцтва ў асноўным асела на паўночных і паўднёва-ўсходніх абшарах сучаснай тэрыторыі Беларусі. Самым вялікім і значным месцам пасялення стараверaў-папоўцаў (і наогул стараверaў) на Беларусі на пачатку было мястэчка Ветка і яго ваколіца. Таму асноўная ўвага даследчыкаў староверства на беларускіх землях засяроджана менавіта на вывучэнні гэтага рэгіёна. У той жа час даследаванні стараверaў, якія пражываюць у Паўночнай Беларусі, былі менш інтэнсіўнымі. Як слушна адзначыў А.А. Гарбацкі, «калі пра папоўцаў і Ветку Гомельскай вобласці яшчэ можна сустрэць у сучаснай навуковай літаратуры асобныя эпізоды гісторыі, то пра беспапоўцаў, якія пражываюць у большай ступені ў Віцебскай вобласці, інфармацыя фактычна адсутнічае» [1, с. 3]. Пры гэтым трэба адзначыць, што старaверы Паўночнай Беларусі, як і ў мінулым, так і ў сучасны перыяд, прадстаўляюць адну з самых вялікіх стараверскіх груп не толькі ў Беларусі, але і ва Усходняй Еўропе. Акрамя таго, стараабраднікі гэтага рэгіёна маюць шмат адметнасцей не толькі ў канфесійным плане (большасць з іх беспапоўцы), але і ў матэрыяльнай і духоўнай культуры.

Нягледзячы на пэўны перакос даследаванняў у бок стараверaў Веткі і яе ваколіц, у гістарыяграфіі існуе значны аб'ём публікацый аб паўночнабеларускіх старaверах. У артыкуле разглядаецца гісторыя даследаванняў стараверскага насельніцтва Паўночнай Беларусі. Вылучаюцца асноўныя этапы ў вывучэнні гісторыі і культуры стараверaў, характарызуюцца працы, якія былі апублікаваны па гэтых пытаннях. Асноўная ўвага ўдзелена даследаванням, праведзеным у сярэдзіне XIX – пачатку XXI стст.

Асноўная частка. Доўгі час старaверы, якія пражывалі на паўночнабеларускіх землях, не з'яўляліся аб'ектам вывучэння як з боку навукоўцаў, так і з боку мясцовай адміністрацыі. Першыя спробы вывучэння стараверaў на паўночнабеларускіх землях былі ажыццёўлены толькі ў 1820-я гг. У гэты перыяд для царскай адміністрацыі асабліва актуальнымі былі дэмаграфічныя даныя аб стараабрадніках. Таму ў 1826 – 1827 гг. быў праведзены перапіс рускага насельніцтва Віленскай губерні. Сабраныя ў выніку перапісу даныя даюць інфармацыю аб колькасці стараверaў у рэгіёне, іх рассяленні, сацыяльным складзе, гаспадарчай дзейнасці [2, с. 195; 3, с. 100]. Аднак падобныя даследаванні ў першай палове XIX ст. не насілі сістэмны характар. На пэўны час даследаванні стараверскага насельніцтва з боку расійскіх улад прыпыніліся.

У першай палове XIX ст. цікавасць да беларускага краю і культуры народаў, што тут пражывалі, была абумоўлена ўплывам Рамантызму. З'явіўся цэлы шэраг даследчыкаў-аматараў, якія публікавалі матэрыялы па гісторыі і культуры краю. У гэты перыяд была надрукавана кніга пісьменніка Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» («Szlachcic Zawalnia czyli Białoruś

[1] Артыкул падрыхтаваны ў ходзе працы па тэме «Фольклорное осмысление и интерпретация истории в традиционной культуре белорусов Подвинья конца XIX – начала XXI вв.», якая выконваецца ў рамках задання 1.2.06 «Фольклорное наследие белорусов в современном славянском мире: параллели, генезис, локальные особенности» (2016 – 2020 гг.; № 20160589).

w fantastycznych opowiadaniach», 1844 – 1846) [4]. Нягледзячы на тое, што гэты твор пад уплывам эпохі мае мастацкі характар, ён утрымлівае шэраг карысных звестак, у тым ліку і аб уяўленнях беларусаў адносна «асташоў» (рускіх стравераў з Асташкаўскага павету Цвярской губерні) [4, s. 19–21, s. 29]. У 1844 г. даследчык Р. Падбярэзскі, паплечнік і сябра Я. Баршчэўскага, у часопісе «Tygodnik Petersburski» апублікаваў працу «Лісты пра Беларусь» («Listy o Białejrusi»). У артыкуле Р. Падбярэзскі прадставіў кароткую характарыстыку этнічнага складу Віцебскай губерні. Даследчык ахарактарызаваў і старавераў Полацкага, Невельскага, Дынабургскага і Рэжыцкага павета. Ён звярнуў увагу на іх адрозненні ад мясцовага насельніцтва, адзначыў што старавераў трывала захоўваюць свае традыцыі і не змешваюцца з тутэйшымі. Таксама аўтар выявіў асаблівасці ў адносінах мясцовага беларускага насельніцтва да старавераў з расійскіх губерняў – «асташоў» і «булынёў» (скупшчыкаў буйной рагатай жывёлы) [5, s. 472; 6, s. 483].

Даследаванні другой паловы XIX – пачатку XX стст. Пачынаючы з сярэдзіны XIX ст. даследаванне старавераў на беларускіх землях адбываецца больш інтэнсіўна. Цікавасць да гэтай этнаканфесійнай групы тлумачылася яе ўзаемаадносінамі з праваслаўнай царквой і органамі дзяржаўнага кіраўніцтва. Таму ў гэты перыяд вывучэнне старавераў, як правіла, ініцыявалася праваслаўнай царквой і Міністэрствам унутраных спраў Расійскай імперыі. Колькасць даследаванняў у гэты час значна павялічылася, але толькі некаторыя з іх мелі дачыненне да беларускіх зямель. Адным з першых такіх выданняў стаў «Ваенна-статыстычны агляд» Віцебскай губерні (1852) [7]. Кніга была напісана на аснове матэрыялаў, якія сабраў генерал-маёр М.В. Без-Карніловіч. У яе трэцім раздзеле «Жыхары» коратка апісаны заняткі, побыт і маральныя рысы рускіх старавераў [7, с. 149]. У 1855 г. апублікавана іншая праца М.В. Без-Карніловіча «Гістарычныя звесткі аб знамянальных месцах у Беларусіі» [8]. Пад назвай «Беларусія» аўтар разумеў Віцебскую і Магілёўскую губерні. У кнізе М.В. Без-Карніловіч змясціў кароткую этнаграфічную характарыстыку краю. Старавeрам была прысвечана асобная глава («Расіяне»). У ёй разгледжана гісторыя стараабраднікаў на беларускіх землях (у першую чаргу, гісторыя веткаўскіх слабод) і коратка ахарактарызаваны іх побыт [8, с. 237–240]. Што тычыцца старавераў Віцебшчыны, то аўтар прывёў абсалютна тую ж інфармацыю, што была змешчана ў папярэднім яго выданні.

Важная роля ў вывучэнні старавераў Расійскай імперыі належыць А.Р. Вішнякову. Працуючы з 1862 г. у Міністэрстве ўнутраных спраў па пытаннях старавераў («раскольнікаў»), А.Р. Вішнякоў падрыхтаваў шэраг даследаванняў па гісторыі і культуры старавераў. Так, у 1865 г. у «Весніку Заходняй Расіі» быў апублікаваны яго нарыс «Раскол у заходне-рускім краі» (пад псеўданімам А. Вескінскі) [9], які ў большай ступені быў прысвечаны старавeрам беларускіх зямель. У артыкуле прыведзены статыстычныя даныя аб колькасці старавераў і іх культавых пабудоў у заходніх губернях Расіі, ахарактарызаваны асаблівасці рассялення, здзейснена спроба прасачыць гісторыю стараабраднікаў на гэтых землях, разгледжана царкоўная арганізацыя (як папоўцаў, так і беспапоўцаў), апісаны шлюбныя традыцыі, ахарактарызавана стаўленне афіцыйных улад да «раскола». Шмат матэрыялаў у працы тычыцца менавіта старавераў паўночнабеларускіх зямель.

Сярод даследаванняў сярэдзіны XIX ст. аб старавeрах на беларускіх землях асабліва вылучаецца праца настаяцеля Віцебскага кафедральнага сабора, протаіерэя В. Волкава «Звесткі пра пачатак, распаўсюджанне і раздзяленне расколу і аб расколе ў Віцебскай губерні» (1866) [10]. Нягледзячы на тое, што праца была падрыхтавана праваслаўным святаром і не пазбаўлена суб'ектыўнасці, яна змяшчае шмат каштоўных звестак па гісторыі і культуры старавераў Віцебшчыны. Праца складаецца з двух частак. У першай частцы аўтар даў агульную характарыстыку стараверству як рэлігійнаму руху, разгледзеў яго накірункі і плыні. Другая частка працы выдзелена ў асобную главу «Аб расколе ў Віцебскай губерніі» [10, с. 47–85] і прысвечана ўласна віцебскім старавeрам. Як вынікае з прыведзеных звестак, асновай для працы сталі пісьмовыя крыніцы, сведчанні старажылаў-старавераў, а таксама раней апублікаваныя даследаванні па стараверству ў Расійскай імперыі. Геаграфічна даследаванне ахоплівае ўсю Віцебскую губерню, але асноўная ўвага звернута на старавераў г. Віцебска і бліжэйшай акругі. У працы ахарактарызаваны асаблівасці і гісторыя рассялення розных староверскіх сагласаў на тэрыторыі Віцебскай губерні. Для вырашэння апошняй задачы В. Волкаў у асноўным выкарыстаў успаміны старавераў сталага ўзросту, даставернасць якіх выклікае пытанні. Значную ўвагу аўтар удзяліў апісанню рэлігійнага жыцця (ахарактарызаваў святароў папоўцаў і духоўных настаўнікаў беспапоўцаў, староверскія кнігі, рэлігійные таемствы). Асобна аўтар звярнуў увагу на тэндэнцыі да разбурэння традыцыйнага ўклада і культуры (распаўсюджанне сярод віцебскіх беспапоўцаў «наважонаў», ігнараванне традыцыйных забарон на паленне тытуню і ўжыванне алкаголю, шырокія запазычанні з беларускай і польскай моў, паступовае знікненне традыцыйнага староверскага касцюма, распаўсюджанне нават сярод жаночага насельніцтва адукацыі і еўрапейскіх узораў выхавання).

Інтарэс да культуры старавераў быў абумоўлены яе спецыфікай, якая выразна адрознівала іх ад мясцовага насельніцтва. На Віцебшчыне з першай паловы 1860-х гг. разгарнуў дзейнасць па вывучэнні гісторыі, этнаграфіі і статыстыкі А.М. Семянтоўскі. Асноўнай этнаграфічнай працай гэтага аўтара з'яўляецца «Этнаграфічны агляд Віцебскай губерні» (1872) [11]. У ёй, апроч мясцовага беларускага на-

сельніцтва, А.М. Семянтоўскі разгледзеў і тыя этнічныя групы, што кампактна пражывалі на Віцебшчыне. Раздзел «Вялікарусы» даследчык у асноўным прысвяціў апісанню стараавераў, якія складалі большасць рускага насельніцтва краю. Навуковец спыніўся на гісторыі з'яўлення іх у рэгіёне, прывёў статыстычныя даныя аб колькасці стараабраднікаў у губерні, ахарактарызаваў іх гаспадарчыя заняткі, звярнуў увагу на антрапалагічныя асаблівасці, адзенне і жыллё. Даследчык адзначыў некаторыя пазітыўныя рысы характару прыхільнікаў старога абраду (прадпрымальнасць, працавітасць, знаходлівасць), але ў той жа час у маральных адносінах ахарактарызаваў старавераў даволі негатыўна [11, с. 20]. Што тычыцца гістарычных звестак аб з'яўленні старавераў на Віцебшчыне, аналізу прычын іх пасялення на гэтым месцы, то А.М. Семянтоўскі паўтарае многія даныя, змешчаныя ў працы В. Волкава [10].

Каштоўныя матэрыялы для даследавання побыту і культуры стараабраднікаў Віцебшчыны былі апублікаваны ў III томе «Жывапіснай Расіі» (1882). Так, даследчык А.Г. Кіркор прывёў даныя аб колькасці старавераў на беларускіх землях, коратка разгледзеў гісторыю іх пасялення, ахарактарызаваў маральныя рысы староверскага насельніцтва [12, с. 284]. Пры характарыстыцы старавераў А.Г. Кіркор спасылаўся на працу А.М. Семянтоўскага [11]. Даследчык С.В. Максімаў прадставіў кароткую інфармацыю аб колькасці старавераў у Віцебскай губерні, ахарактарызаваў геаграфію іх рассялення, гаспадарчыя заняткі, а таксама адносіны з беларускім насельніцтвам [13, с. 457].

Значны аб'ём даных аб старaверах Паўночнай Беларусі быў апублікаваны ў штогадовых «Аглядах» і «Памятных кніжках» Віцебскай, Віленскай і Ковенскай губерняў. У «Аглядах», акрамя статыстычных матэрыялаў, утрымліваюцца і звесткі адносна рассялення старавераў, іх заняткаў, а таксама інфармацыя, што тычыцца спецыфікі ўзаемадзеяння з праваслаўнай царквой, дзяржаўнымі органамі і мясцовым насельніцтвам. «Памятныя кніжкі», якія таксама ўтрымліваюць значны аб'ём статыстычных даных, змяшчаюць яшчэ і шэраг артыкулаў. Так, у «Памятнай кніжцы Ковенскай губерні» за 1863 г. апублікаваны артыкул П.І. Карэцкага «Аб раскольніках у Ковенскай губерні» [14]. У працы разгледжана староверскае насельніцтва губерні, у т.л. і Новааляксандраўскага павета, у склад якога ўваходзілі тэрыторыі сучаснага Браслаўскага раёна. Артыкул змяшчае статыстычныя даныя аб колькасці старавераў ва ўсіх населеных пунктах губерні. Дадзена характарыстыка маральных рысаў стараабраднікаў, іх адносін да іншаверцаў, праваслаўнай царквы і ўлады. Таксама прыведзены звесткі аб распаўсюджанні сярод старавераў друкаваных і рукапісных кніг, узроўню іх адукацыі, дадзена кароткае апісанне гаспадарчых заняткаў старавераў, іх адзення і знешняга выгляду. У «Памятнай кніжцы Віцебскай губерні» за 1885 г. быў надрукаваны артыкул «Аб расколе ў Віцебскай губерні» [15]. Аснову публікацыі склаў скарочаны варыянт вышэй разгледжанай працы В. Волкава [10].

Матэрыялы па традыцыйнай культуры стараабраднікаў Беларускага Падзвіння былі апублікаваны ў кнізе «Віцебская губерня: Гістарычна-геаграфічны і статыстычны агляд» (1890) [16]. Інфармацыя аб старaверах губерні была змешчана ў раздзеле «Насельніцтва губерні». У асноўным, раздзел ўяўляе пераказ адпаведнай часткі працы А.М. Семянтоўскага «Этнаграфічны агляд Віцебскай губерні» [11]. Каштоўным з'яўляецца прыведзенае апісанне вясельнага абраду старавераў-беспапоўцаў Віцебскай губерні.

Характарыстыка побыту і культуры старавераў, што належыць М. Доўнар-Запольскаму і Д. Шэндэрыку, змяшчаецца ў главе «Размеркаванне насельніцтва Верхняга Падняпроўя і Беларусі на тэрыторыі, яго этнаграфічны склад, побыт і культура» кнігі «Расія. Поўнае геаграфічнае апісанне нашай Айчыны. IX том. Верхняе Падняпроўе і Беларусь» (1905) [17]. У выданні дадзена кароткая характарыстыка рассялення старавераў на тэрыторыі Віцебскай і Магілёўскай губерняў, гаспадарчых заняткаў, прадстаўлена апісанне побыту, жылля і сядзібы, традыцыйнай кухні, адзення, ахарактарызаваны сямейныя адносіны і вясельныя традыцыі, а таксама пазначаны асаблівасці ўзаемадзеяння з мясцовым беларускім насельніцтвам. Неабходна адзначыць, што глава напісана на аснове ўжо раней апублікованых прац і ўтрымлівае няшмат новых звестак. У ёй прыведзены даныя з працы А.М. Семянтоўскага «Этнаграфічны агляд Віцебскай губерні» [11] і кнігі «Віцебская губерня: Гістарычна-геаграфічны і статыстычны агляд» [16].

Шэраг матэрыялаў па гісторыі і культуры старавераў Падзвіння быў апублікаваны ў абагульняючых даследаваннях канца XIX – пачатку XX ст., што былі прысвечаны канкрэтнаму населенаму пункту ці павету. Так, інфармацыя па вясельнай абраднасці, святах і гаспадарчай дзейнасці старавераў заходняга Падзвіння ўтрымліваецца ў кнізе Г. Посаха «Відзы» (1895) [18]. Цікавыя звесткі апублікаваны ў невялікай кнізе І.Д. Гарбачэўскага «Лепельскі павет Віцебскай губерні» (1895) [19]. Інфармацыя пра старавераў павета змяшчаецца ў сёмым раздзеле «Народанасельніцтва». Аўтар даволі сцісла ахарактарызаваў асаблівасці рассялення і маральныя рысы, прадставіў статыстычныя даныя, а таксама коратка спыніўся на ўзаемаадносінах з беларускім насельніцтвам Лепельскага павета. З іншых агульнаэтнаграфічных прац заслугоўвае ўвагі кніга К.Ц. Анікіевіча «Сенненскі павет Магілёўскай губерні» (1907) [20], дзе аўтар спрабуе даць усебаковую характарыстыку Сенненшчыны – гістарычную, геаграфічную, эканамічную і этнаграфічную. Этнаграфічны матэрыял змешчаны ў трэцім раздзеле кнігі. Прыведзены звесткі аб колькасці старавераў у павеце, дадзена апісанне іх жылля і ахарактарызаваны гаспадарчыя заняткі.

Некаторыя асаблівасці культуры старавераў знайшлі адлюстраванне ў абагульняючых этнаграфічных працах канца XIX – пачатку XX стст., прысвечаных паўночнабеларускаму рэгіёну. Так, шэраг матэрыялаў аб традыцыйнай культуры старавераў Віцебшчыны апублікаваў этнограф М.Я. Нікіфароўскі. Ён ахарактарызаваў некаторыя асаблівасці матэрыяльнай культуры старавераў, іх маральныя рысы, узаемаадносіны з мясцовым насельніцтвам [21 – 23]. Вядомы беларускі даследчык Е.Р. Раманаў прадставіў кароткую этнаграфічную характарыстыку старавераў Віцебшчыны ў артыкуле «Агульны нарыс Віцебскай губерні» (1898) [24]. Навуковец таксама апублікаваў некалькі вершаў старавераў Віцебска ў сваёй працы «З старaверскай літаратуры» [25], якая была апублікавана ў 1901 г. у «Магілёўскай старыне».

Грунтоўным даследаваннем аб сацыяльна-эканамічным становішчы старавераў Ковенскай губерні ў другой палове XIX – пачатку XX ст. з'яўляецца праца А.А. Станкевіча «Нарыс узнікнення рускіх пасяленняў на Літве» (1909) [26]. Для падрыхтоўкі даследавання былі выкарыстаныя як апублікаваныя раней выданні (працы В. Волкава [10], А.М. Семянтоўскага [11], П.І. Карэцкага [14]), так і вялікі аб'ём архіўных матэрыялаў. Асноўная ўвага адведзена характарыстыцы прававога і эканамічнага становішча стараверaў рэгіёна пасля паўстання 1863 г., а таксама мерапрыемстваў урада па каланізацыі краю рускімі перасяленцамі, у т.л. і стараверамі. Акрамя таго, у працы разгледжана гісторыя з'яўлення стараверaў на гэтых землях, ахарактарызаваны асаблівасці рассялення, гаспадарчыя заняткі, узаемаадносіны з уладамі і мясцовым насельніцтвам.

Працы міжваеннага перыяда. Новы этап у вывучэнні стараверaў на беларускіх землях прыходзіцца на міжваенны перыяд. Паколькі тэрыторыя Беларусі ў гэты час была падзелена на часткі і знаходзілася ў складзе розных дзяржаў – Польшчы і БССР, то даследаванне стараверства адбывалася як з боку савецкай гістарычнай навукі, так і з боку польскамоўных вучоных. Гістарыяграфія расколу і стараверства савецкага перыяду ўпісваюцца ў тагачасную агульную канву вывучэння гісторыі рэлігіі і царквы. Звязана гэта з тым, што з прычыны падпарадкаванасці цвёрдым ідэалагічным рамкам прадметам навуковага даследавання станавіліся строга вызначаныя пытанні. Трапляючы ў разрад атэістычнай літаратуры, даследаванні па гісторыі стараверства ў большасці выпадкаў не маглі прэтэндаваць на аб'ектыўнасць ацэнкі [27]. У 1930 г. упершыню была выдадзеная праца М.М. Нікольскага «Гісторыя рускай царквы» [28], у якой вялікая ўвага надаецца гісторыі стараверaў на беларускіх землях. Фактычна, гэта праца з'яўляецца адзіным сур'ёзным даследаваннем міжваеннага перяду ў савецкай гістарыяграфіі аб стараверах Беларусі. Пераважная ўвага ў кнізе была ўдзелена гісторыі стараверaў паўднёва-ўсходняй часткі Беларусі. У той жа час падзвінскаму рэгіёну ў працы месца амаль не знайшлося. Некаторыя асаблівасці вясельнай абраднасці стараверaў Віцебшчыны М.М. Нікольскі ахарактарызаваў у іншай працы «Паходжанне і гісторыя беларускай вясельнай абраднасці» (1956) [29].

Актыўнае этнаграфічнае даследаванне тэрыторыі Заходняй Беларусі, якая па Рыжскай мірнай дамове адыйшла ў склад Польшчы, вялася польскімі даследчыкамі. Сярод выданняў, што змяшчаюць матэрыялы па стараверству ў Заходняй Беларусі каштоўнасць уяўляе праца О. Хедэмана «Гісторыя Браслаўскага павета» [30]. Кніга была выдадзена на польскай мове ў 1930 г. у Вільні. Даволі падрабязнаму апісанню перасяленцаў з Расіі аўтар прысвяціў спецыяльны раздзел «Старaверы і яўрэі». У працы прыведзены звесткі па гісторыі з'яўлення стараверaў на Браслаўшчыне, якое даследчык памылкова адносіць да сярэдзіны XVIII ст. У кнізе прыведзены дэмаграфічныя даныя, месцы стараабраднiцкага пасялення, ахарактарызаваны іх маральныя рысы, апісаны асаблівасці побыту. Аўтар таксама звярнуў увагу на істотныя змены ў побыце і рэлігійнасці стараверaў у другой палове XIX ст., разгледзеў працэсы эвалюцыі абрадавай культуры, а таксама спецыфіку ўзаемаадносін з мясцовай уладай і насельніцтвам.

У 1938 г. беларускі даследчык М. Пецюкевіч у Віленскім універсітэце абараніў магістарскую працу «Прымітыўныя рысы ў народнай культуры стараабраднікаў Браслаўскага павета» [31]. Даследаванне не было апублікавана і захоўваецца ў архіве Этнаграфічнага музея ў Торуні (Польшча). Асновай для працы сталі палявыя этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя даследчыкам у 1930-я гг. ва ўсходняй частцы Браслаўскага павета. У працы разгледжана матэрыяльная культура старaверскага насельніцтва гэтых тэрыторый. М. Пецюкевіч, арыентуючыся на працу вядомага польскага даследчыка міжваеннага перыяду К. Машыньскага «Народная культура славян», імкнуўся вызначыць у матэрыяльнай культуры стараверaў «найпрыметыўнейшыя» рысы. Даследчык прадставіў кароткую характарыстыку рассялення стараверaў на Браслаўшчыне, апісаў гаспадарчыя заняткі, традыцыі харчавання, адзенне, інтэр'ер старaверскай хаты і мэблю, начынне, транспартныя сродкі, гігіенічныя прыёмы. Асноўную частку працы займае апісанне гаспадарчых заняткаў, рамёстваў і промыслаў стараверaў. Так, ахарактарызаваны традыцыі земляробства, збіральніцтва, палявання, рыбалоўства, ткацтва і пляцення, апрацоўкі дрэва, кары, каменю, гліны, скур, прыгатавання змазкі і клею, фарбавання тканін. Такім чынам, у працы М. Пецюкевіч пастараўся ахарактарызаваць увесь комплекс матэрыяльнай культуры стараверaў. Не ахопленымі засталіся жывёлагадоўля і народнае дойлідства (сам аўтар указваў на такую акалічнасць). Да цяперашняга часу ў беларускім народазнаўстве дадзеная праца пакуль не ўвайшла ў шырокі навуковы зварот.

Вывучэнне стараверскага насельніцтва ў 1950 – 1980-х гг. У пасляваенны перыяд у беларускай гістарыяграфіі не было спецыяльных даследаванняў, прысвечаных стараверскаму насельніцтву. У той жа час у 1950 – 1980-х гг. быў апублікаваны шэраг прац па гісторыі і культуры старавераў на літоўскіх і латвійскіх землях. Некаторыя з гэтых даследаванняў закраналі і стараввераў Паўночнай Беларусі. У гэты перыяд вывучэннем стараввераў Латвіі займаліся А.А. Заварына [32], А.А. Падмазаў [33 – 34], Т.С. Макашына [35]. Стараввераў Літвы вывучалі В.М. Немчанка [36] і М.К. Сівіцкене [37]. Цікавасць да вывучэння гісторыі і культуры стараввераў Паўночнай Беларусі з боку даследчыкаў стараверства ў Літве і Латвіі не была выпадковай. У першую чаргу, яна была абумоўлена агульнасцю лёсаў стараверскага насельніцтва Літвы, Латвіі і Беларусі. Паколькі адзін з асноўных арэалаў пасялення стараввераў ва Усходняй Еўропе лакалізуецца якраз на беларуска-літоўска-латвійскім памежжы, то геаграфічныя рамкі даследаванняў часта выходзілі за межы кожнай з краін.

Сярод усіх работ дадзенага перыяду вылучаюцца даследаванні А.А. Заварынай. У 1956 г. яна абараніла дысертацыю на тэму «Сям'я і сямейны побыт рускага старажыльчаскага насельніцтва Латгаліі ў 2-й палове XIX – пачатку XX ст.». А ў 1986 г. была апублікавана манаграфія «Рускае насельніцтва ўсходняй Латвіі у другой палове XIX – пачатку XX ст.» [32], дзе А.А. Заварына вельмі падрабязна разгледзела гісторыю і матэрыяльную культуру стараввераў Рэжыцкага, Люцынскага і Дзісенскага паветаў Віцебскай губерні. Разам з латгальскімі матэрыяламі даследчыца прааналізавала і матэрыялы з Паўночнай Беларусі. Пры вывучэнні фарміравання рускага стараверскага насельніцтва ва ўсходняй Латвіі даследчыца вызначыла асноўныя накірункі перасялення стараввераў (у якасці аднаго з месцаў кампактнага пасялення вызначыла тэрыторыю ў раёне Друя – Браслаў – Мёры), вылучыла асноўныя этапы пасялення стараввераў на землях Латгаліі і Паўночнай Беларусі ў XVII – пачатку XX ст., ахарактарызавала першапачатковыя рэгіёны пасялення стараввераў, у т.л. і на падзвінскіх землях. Разглядаючы гаспадарчую спецыфіку стараверскага насельніцтва Латгаліі (земляробства, прылады працы, жывёлагадоўлю), даследчыца шмат увагі ўдзяліла характарыстыцы стараверскага насельніцтва ўсёй Віцебскай губерні. У той жа час, пры аналізе жылля, адзення і традыцыйнай кухні А.А. Заварына матэрыялы пра стараввераў з сучасных беларускіх земляў амаль не выкарыстоўвала. Трэба адзначыць, што пры характарыстыцы сельскагаспадарчай спецыфікі і традыцыйнага дойлідства даследчыца нярэдка робіць агульную характарыстыку латгальскага рэгіёна, а не выключна яго стараверскага насельніцтва. У сваю чаргу, Латгалія хоць і з'яўляецца месцам кампактнага пражывання стараввераў, але ўтрымлівае ў структуры насельніцтва значную долю латышоў і беларусаў. Таму некаторыя высновы аўтара адносна асаблівасцей матэрыяльнай культуры падаюцца неаргументаванымі і не тычацца выключна стараверскага насельніцтва.

У беларускай гуманітарыстыцы да пачатку 1990-х гг. амаль адсутнічалі спецыяльныя працы па гісторыі і культуры стараввераў Паўночнай Беларусі (як і стараввераў краіны ў цэлым). Бадай адзінай працай, якая была апублікавана да канца 1980-х гг., быў артыкул П.У. Церашковіча «Старавверы» [38] ў энцыклапедыі «Этнаграфія Беларусі». Даследчык вельмі коратка прадставіў гісторыю стараввераў на беларускіх землях, апісаў матэрыяльную і духоўную культуру, прадставіў характарысыку міжэтнічнага ўзаемадзеяння з беларускім насельніцтвам. Пры гэтым П.У. Церашковіч слушна адзначыў, што «з этнаграфічнага пункту гледжання старавверы на Беларусі вывучаны недастаткова» [38, с. 475].

Гістарыяграфія аб стараверах Паўночнай Беларусі ў 1990 – 2000-х гг. Пачынаючы з 1990-х гг. даследаванні гісторыі і культуры стараверства на беларускіх землях істотна актывізаваліся. Першай манаграфіяй па гісторыі стараабрадніцтва на Беларусі стала праца Т.П. Кароткай, К.С. Пракошынай і Г.А. Чуднікавай «Стараабрадніцтва ў Беларусі» (1992) [39]. Аўтары не ставілі мэтай даследаванне гісторыі стараввераў на беларускіх землях, а засяродзілі асноўную ўвагу на рэлігійна-філасофскіх асновах іх вучэння і становішчы стараабраднікаў на сучасным этапе. Таму ў працы падстаўлены пераважна разгляд стараверства як рэлігійнай сістэмы, пра што адначалі і самі аўтары [39, с. 4]. У працы коратка разгледжана гісторыя стараверства на беларускіх землях, але прадстаўлена амаль выключна Веткай і яе акругай, у той час, як гісторыі стараабраднікаў Паўночнай Беларусі ўвага не ўдзелена. У самой працы звесткі аб стараверах Віцебшчыны нешматлікія. Матэрыялы з Паўночнай Беларусі выкарыстаны толькі для ілюстрацыі сучасных працэсаў (на перыяд 1980-х гг.) сярод стараввераў Беларусі. Пры гэтым не заўсёды зразумела геаграфічнае аднясенне выкарыстаных матэрыялаў, паколькі ў працы гэта ніяк не пазначана.

Асабліва плённымі ў 1990 – 2000-я гг. сталі лінгвістычныя даследаванні стараверскіх гаворак Падзвіння. Важнае месца ў такіх працах займаюць супрацоўнікі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава, сярод якіх ключавая роля належыць Н.Я. Мінінай. У 1993 г. яна абараніла кандыдацкую дысертацыю на тэму «Фанетыка-граматычныя асаблівасці трох астраўных рускіх гаворак на тэрыторыі Віцебскай вобласці» [40]. На аснове матэрыялаў, зафіксаваных у ходзе дыялекталагічных экспедыцый, даследчыцай былі выяўлены фанетычныя і граматычныя асаблівасці стараверскіх гаворак Чашніцкага раёна. Асабліва важнымі з'яўляюцца высновы Н.Я. Мінінай аб тым, што рускія гаворкі Чашніцкага раёна збліжаюцца з усходнімі і паўночна-ўсходнімі пскоўскімі гаворкамі і генетычна звязаныя з рускімі гаворкамі Прыбалтыкі і Польшчы. Такія высновы дапаўняюць гістарычныя звесткі ў пытаннях пахо-

джання старавераў Паўночнай Беларусі і сумежных прыбалтыйскіх тэрыторый. У іншых працах Н.Я. Мінінай, апублікаваных у 1990 – 2000-х гг., шырока прадстаўлена лінгвістычная (дыялекталагічная) характарыстыка стараверскага насельніцтва Паўночнай Беларусі [41 – 49]. Своеасаблівым падсумаваннем даследаванняў Н.Я. Мінінай стала яе манаграфія «Астраўныя рускія гаворкі Віцебшчыны» (2003) [50]. У працы прадстаўлена даследаванне фанетычных, граматычных і лексічных асаблівасцей стараверскіх гаворак Віцебшчыны. Значную частку працы складаюць матэрыялы для слоўніка рускіх гаворак [50, с. 66–147].

Іншыя даследчыкі з Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта ў 1990 – 2000-я гг. таксама зрабілі нямала ў вывучэнні асаблівасцей стараверскай лексікі. Так, даследаванне антрапаніміі астраўной гаворкі стараверaў (на тэрыторыі Мёрскага раёна) прадстаўлена ў дысертацыі і публікацыях А.Ю. Мурaтавай [51 – 53]. І.Я. Кураш разгледзела імянную сістэму стараверaў Віцебшчыны [54 – 56]. Назвы стараверскіх культавых пабудоў рэгіёна прааналізаваны В.А. Лукіной [57].

Важнай вехай у даследаванні канфесійнага становішча на Беларусі стала выданне ў 1998 г. калектыўнай манаграфі «Канфесіі на Беларусі» (канец XVIII – XX ст.) [58]. У працы ўпершыню ў айчыннай навуцы была комплексна і грунтоўна асветлена гісторыя стараверaў на беларускіх землях у канцы XVIII – пачатку XX ст. У ёй прадстаўлены і матэрыялы аб стараверах Паўночнай Беларусі. Так, А.М. Філатава прывяла звесткі аб асаблівасцях рассялення і колькасці стараверaў на паўночнабеларускіх землях, ахарактарызавала адносіны паміж праваслаўным духавенствам і стараверамі Віцебшчыны ў сярэдзіне XIX ст. Даследчыца В.В. Грыгор'ева прааналізавала дзяржаўную палітыку ў адносінах стараверaў Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. Яна разгледзела і гісторыю стараверaў Паўночнай Беларусі. Так, была прыведзена характарыстыка асаблівасцей рассялення стараверскага насельніцтва і статыстычныя даныя. На аснове афіцыйных даных па Віцебскай і Віленскай губернях даследчыца разгледзела пытанні пераходу стараверaў у праваслаўную царкву, ахарактарызала адносіны да праваслаўнага духавенства, улад і мясцовага беларускага насельніцтва.

Істотная роля ў вывучэнні стараверства на Беларусі належыць А.А. Гарбацкаму. Ён з'яўляецца аўтарам двух манаграфій [3; 59] і шэрагу артыкулаў [1; 60 – 64; 111 – 112] па гісторыі і культуры стараверaў на беларускіх землях. Манаграфія «Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII – пачатку XX ст.» (1999) [3] з'яўляецца першай спробай усебаковага асвятлення гісторыі і культуры прышлага насельніцтва. У якасці крыніц для даследавання былі выкарыстаны шырокі комплекс архіўных матэрыялаў, апублікаваных пісьмовых крыніц, статыстычных даных. Акрамя таго, даследчык правёў і шэраг экспедыцый, у тым ліку на поўначы Беларусі (у Браслаўскім і Шаркаўшчынскім раёнах). У працы дадзена характарыстыка засялення паўночнабеларускіх зямель стараверамі (указаны прычыны іх перасялення на беларускія землі, выяўлены месцы першапачатковага засялення рэгіёна, вызначаны рэгіёны, з якіх перасяліся староверы). Даследчык выявіў два арэалы пасялення стараверaў-беспапоўцаў на тэрыторыі Падзвіння (першы – на захадзе рэгіёна, другі – у цэнтральнай і ўсходняй частках). У манаграфіі А.А. Гарбацкі апісаў некаторыя падзеі ранняй гісторыі стараверaў у першай палове XVIII ст. Пры гэтым трэба адзначыць, што ў працы вельмі сцісла разгледжана гісторыя стараверaў на паўночнабеларускіх землях у другой палове XVII – XVIII стст. З гэтай прычыны ў працы нельга адшукаць поўнай характарыстыкі працэсаў засялення стараабрадцамі паўночна-беларускіх земель. Найбольш увагі адведзена характарыстыцы гісторыі стараверства на беларускіх землях у XIX – пачатку XX ст. Асноўны вектар разгляду – дзяржаўная палітыка расійскіх улад у дачыненні да стараверскага насельніцтва. У сувязі з аналізам гэтай праблематыкі аўтар выкарыстоўвае матэрыялы з Віцебскай і Віленскай губерняў, а таксама Новааляксандраўскага павета Ковенскай губерні. Даследчык аналізуе таксама колькасць стараверскага насельнітва на працягу XIX – пачатку XX стст., (з паўночнабеларускіх тэрыторый гэта пераважна тычыцца Віцебскай губерні). У кнізе прыведзены звесткі аб сацыяльна-эканамічным становішчы віцебскіх стараверaў у азначаны перыяд, колькасці культавых пабудоў у рэгіёнах у розныя перыяды. Разам з разглядам гісторыі стараверaў, А.А. Гарбацкі дае кароткую характарыстыку іх гаспадарчых заняткаў (земляробства, рамяство, гандаль, промыслы), характарызуе асаблівасці планіроўкі некаторых стараверскіх пасяленняў Віцебшчыны, выяўляе агульныя рысы народнага дойлідства, планіроўкі сядзібы і інтэр'ера стараверскага дома. Пры гэтым спецыфіку народнага стараверскага адзення і дойлідства А.А. Гарбацкі выявіў на аснове апісанняў канца XIX ст., якія, у сваю чаргу, ілюструюць пераважна побыт багатай часткі стараверскага гарадскога насельніцтва, які ўжо ў значнай ступені эвалюцыянаваў. У працы апісана таксама ўнутраная планіроўка стараверскай малельні беспапоўцаў (на прыкладзе г. Віцебска), прыведзены звесткі аб духоўных настаўніках і вядомых стараверах Віцебшчыны. Трэба адзначыць, што ў працы з паўночнабеларускіх тэрыторый прыярытэт аддаецца характарыстыцы Віцебскай губерні, менш Новааляксандраўскаму павету і зусім мала ўвагі адводзіцца характарыстыцы стараверaў Віленскай губерні. Зразумела, агульны характар кнігі і яе аб'ём абумовілі выбар матэрыялу, але ў працы заходняя частка Падзвіння, якая і ў сучасны перыяд з'яўляецца адным з асноўных рэгіёнаў стараверства ў Беларусі, прадстаўлена зусім скупа.

Другая манаграфія А.А. Гарбацкага «Стараабраднiцтва на беларускіх землях» [59], якая была апублікавана ў 2004 г. на рускай мове, амаль цалкам паўтарае папярэднюю. Але яна ўтрымлівае шэраг

дадатковых матэрыялаў. Так, у працы змешчана апісанне каляндарных абрадаў старавераў Браслаўскага і Шаркаўшчынскага раёнаў.

У 2000-я гг. даследаванне гісторыі стараабраднікаў на беларускіх землях значна актывізавалася. Гэтай праблематыцы была прысвечана канферэнцыя «Стараабраднiцтва як гісторыка-культурны феномен», якая адбылася ў Гомелі ў 2003 г. У апублікаваным зборніку канферэнцыі былі змешчаны вынікі і матэрыялы шэрагу даследаванняў, якія прысвечаны старaверам Віцебшчыны. Так, Н.А. Бабровіч ахарактарызавала культурную спадчыну старавераў Віцебшчыны, якая захоўваецца ў Віцебскім абласным краязнаўчым музеі [65]. Становішча старавераў г. Віцебска адразу пасля прыняцця Указа 1905 г. «Аб умацаванні пачаткаў верацярпімасці» апісала Т.В. Дабжынская [66]. Вобраз старавера («асташа») у творах Я. Баршчэўскага раскрыў У.А. Лобач [67]. На аснове этнаграфічных матэрыялаў апошняй чвэрці XIX ст. У.С. Філіпенка прааналізаваў вясельную абраднасць старавераў-беспапоўцаў Паўночнай Беларусі [68].

У 2000-я гг. па гісторыі і культуры старавераў Паўночнай Беларусі апублікавалі шэраг даследаванняў Т.В. Трафімава (Дабжынская) і У. Іваноў. Працы Т.В. Трафімавай ў асноўным прысвечаны старaверам заходняга Падзвіння. Так, у артыкуле «Духоўныя стараабрадніцкія настаўнікі на Віцебшчыне ў першай палове XX ст.» [69] апісана жыццё і дзейнасць трох вядомых старaверскіх дзеячаў заходняга Падзвіння – А.М. Піманава, С.Ф. Егупёнка, М.Г. Салаўёва. Асаблівасці царкоўнага спеву падчас набажэнстваў у старавераў Браслаўшчыны разгледжаны даследчыцай у артыкуле «Гісторыя крукавага спеву і яго месца ў набажэнствах стараабраднікаў Віцебшчыны» [70]. На аснове матэрыялаў палявых этнаграфічных даследаванняў Т.В. Трафімава ахарактарызавала асаблівасці традыцыйнага старaверскага адзення заходняй часткі Віцебскай вобласці ў артыкуле «Асаблівасці адзення стараабрадцаў Віцебшчыны ў канцы XIX – пачатку XX стагоддзя» [71]. Шэраг работ даследчыцы прысвечаны традыцыйнай духоўнай культуры старавераў Віцебшчыны [72 – 74]. Трэба адзначыць, што значная частка артыкулаў Т.В. Трафімавай у сваёй назве ўказвае на ўсю Віцебшчыну канца XIX – пачатку XX стст, але ў працах прадстаўлена характарыстыка толькі заходняй часткі рэгіёна, прычым на аснове ўспамінаў рэспандэнтаў, самыя старыя з якіх нарадзіліся толькі ў 1920-я гг. Пры гэтым высновы аўтар спрабуе «пашырыць» ужо на ўвесь рэгіён і на перыяд з канца XIX да пачатку XX ст.

Даследаванні У. Іванова [75 – 78] прысвечаны традыцыйнай культуры старавераў рэгіёну, асаблівасцям іх узаемадзеяння з мясцовым насельніцтвам, уплыву беларусаў на культуру старавераў, эвалюцыі ідэнтычнасці апошніх, зменам у іх культавай сферы цягам XX – пачатку XXI ст. У працах шырока выкарыстаны матэрыялы ўласных палявых даследаванняў, праведзеных пераважна ва ўсходняй частцы Падзвіння.

У 2016 г. была апублікавана кніга А.А. Сухарава «Беларусь Паўночная» [79], у якой разгледжана гісторыя старaверскага роду Красікавых. Выданне ўтрымлівае асобную частку, прысвечаную агульнай характарыстыцы гісторыі і культуры старавераў Падзвіння. Яна не мае арыгінальнага характара і ўяўляе кампіляцыю раней апублікованых даных. Пераважна ў выданні прадстаўлены вытрымкі з манаграфіі А.А. Гарбацкага [59] (пры тым, амаль без спасылак!).

Шэраг аспектаў з гісторыі і культуры старавераў Паўночнай Беларусі былі разгледжаны ў сувязі з даследаваннямі самых розных пытанняў гістарычнай и народазнаўчай праблематыкі. Так, традыцыі народнага ткацтва старавераў Віцебшчыны даследавала В.А. Лабачэўская [80 – 83]. Этнапесенныя традыцыі старавераў Паўночнай Беларусі на аснове сучасных палявых экспедыцый прааналізавала Т.Л. Канстанцінава [84]. Этнаканфесійныя стэрэатыпы ў беларускай вёсцы адносна старaверскага насельніцтва Віцебшчыны разгледжаны ў калектыўным артыкуле М.П. Антропава, А.М. Боганевай, Т.В. Валодзінай [85]. Некаторыя асаблівасці веснавой каляндарнай абраднасці старавераў заходняга Падзвіння разгледзела І. Алексніна [86]. Дзяржаўную палітыку ў адносінах старавераў Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX стст. прааналізаваў В.В. Табуноў [88]. Некаторыя факты з грамадскага і рэлігійнага жыцця старавераў Віцебшчыны прыведзены ў працы І.А. Пушкіна [87, с. 228–229, 298]. Грамадскае і культурна-асветніцкае жыццё старавераў Заходняй Беларусі ў складзе Польскай дзяржавы ў 1920 – 1930-я гг. прааналізаваў А.М. Вабішчэвіч [89]. Гісторыю старавераў Беларусі канца XVII – XVIII стст. асвятляў у дысертацыйным даследаванні С.А. Захаркевіч [90]. Сучасную структуру старaверскай царквы на Віцебшчыне ахарактарызаваў В.У. Старасценка [91 – 92]. Міжканфесійныя адносіны на тэрыторыі Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. разгледзеў В. Лінкевіч [93]. Тапанімію Беларусі, звязаную са старaверамі, апісаў А.Ф. Рогалеў [94]. Палеаграфічныя асаблівасці старaверскіх рукапісных і старадрукаваных пеўчых кніг, якія захоўваюцца ў Нацыянальным Полацкім гісторыка-культурным музеі-запаведніку, выявіла Н.І. Дожына [95]. Праўвое становішча старавераў Паўночнай Беларусі напярэдадні і пасля паўстання 1863 г. разгледзеў А.Ю. Бендзін [96].

Некаторыя матэрыялы па культуры старавераў былі апублікаваны ў выданні «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. Т. 2: Віцебскае Падзвінне» (2004). Кніга змяшчае звесткі, якія характарызуюць асаблівасці ўспрыняцця старавераў мясцовым беларускім насельніцтвам рэгіёна [97, с. 782–783, 788–789], некаторыя рысы каляндарнай абраднасці старавераў [97, с. 72]. Найбольш поўна прадстаўлена

характарыстыка народнага ткацтва старавераў Паўночнай Беларусі (пераважна, стараверскіх ручнікоў) [97, с. 844 – 847, 862 – 866].

Некаторыя аспекты гісторыі і культуры старавераў Паўночнай Беларусі разгледжаны ў выданнях і працах супрацоўнікаў Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. Так, В.Ф. Бацяеў у гістарыяграфічным артыкуле ахарактарызаваў некаторыя працы, у якіх разглядалася матэрыяльная культура рускіх у Беларусі [98]. Аднак, што тычыцца старавераў Беларусі, то аўтар разгледзеў толькі два артыкулы з энцыклапедыі «Этнаграфія Беларусі» (1989). Даследчыца Г.І. Каспяровіч ахарактарызавала гаспадарчыя заняткі рускіх (у т.л. і старавераў) на беларускіх землях у канцы XIX – XX стст. Аднак матэрыялы аб стараверах Паўночнай Беларусі ў артыкуле амаль не выкарыстаны [99]. Асобныя пытанні аб стараверах Падзвіння разгледжаны ў навукова-папулярным выданні «Хто жыве ў Беларусі» (2012) [100], якое было падрыхтавана супрацоўнікамі Цэнтра. У раздзеле «Рускія», аўтарам якога з'яўляецца Г.І. Каспяровіч, асвятляецца гісторыя і традыцыйная культура старавераў Беларусі. Разгледжаны іх дэмаграфічныя змены ў XIX – пачатку XX ст. і асаблівасці рассялення, некаторыя рысы матэрыяльнай культуры (гаспадарчыя заняткі, планіроўка паселішчаў, народная кулінарыя, традыцыйнае адзенне) і сямейнай абраднасці. Пры гэтым трэба адзначыць, што ў выданні старaверы часта не выдзяляюцца з агульнай рускай этнічнай групы ў Беларусі. А таму з агульнай характарыстыкі рускіх не заўсёды вылучаюцца матэрыялы аб стараверах. Да таго ж, у выданні пераважна гаворка вядзецца пра старавераў Падняпроўя, у той час як падзвінскім стараверам увагі ўдзелена мала. У іншым навукова-папулярным выданні Цэнтра «Этнічныя традыцыі нацыянальнай кухні Беларусі» (2019) [101] змешчаны матэрыялы аб традыцыях харчавання старавераў Беларусі. Аднак неабходна адзначыць, што традыцыйная кухня старавераў Паўночнай Беларусі ахарактарызавана вельмі павярхоўна. Асноўнай крыніцай для такой характарыстыкі стала краязнаўчая работа школьнікаў аб традыцыі стараверскіх вёсак Буеўшчына і Калеснікі Браслаўскага раёна. У той жа час, у выданні не выкарыстаны нават асноўны комплекс апублікаваных крыніц па дадзенай праблематыцы.

У сучасны перыяд падрыхтаваны шэраг работ маладых беларускіх даследчыкаў аб стараверах Паўночнай Беларусі. Так, І.У. Магалінскім апублікаваны некалькі артыкулаў [102 – 103], прысвечаных дзяржаўнай палітыцы ў дачыненні старавераў Віцебшчыны ў XIX – пачатку XX ст. А ў Вілюнюскім педагагічным універсітэце А. Адамковіч падрыхтаваў магістарскую дысертацыю аб стараверах Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці [104].

У 1990 – 2000-я гг. апублікаваны шэраг работ па гісторыі і культуры старавераў асобных населеных пунктаў ці раёнаў. Аўтарамі гэтых прац з'яўляюцца як прафесійныя навукоўцы, так і мясцовыя краязнаўцы. Так, інфармацыя аб стараверах Браслаўшчыны ўтрымліваецца у артыкулах К. Шыдлоўскага [105 – 106], публікацыях па выніках працы канферэнцыі «Браслаўскія чытанні» [107 – 110], кнізе «Памяць» Браслаўскага раёна [111]. Некаторыя аспекты гісторыі і культуры старавераў Пастаўшчыны змешчаны ў працах І. Пракаповіча [112], І. Будзько [113].

Шэраг даследаванняў па гісторыі і культуры старавераў Паўночнай Беларусі былі падрыхтаваны і аўтарам дадзенага артыкула [114 – 129].

Важную ролю ў даследаванні гісторыі і культуры старавераў Паўночнай Беларусі ў 1990 – 2000-х гг. адыгралі літоўскія вучоныя В.М. Чэкманас, Г.У. Паташанка, Н.А. Марозава, Ю.А. Новікаў.

Даследаваннем стараверскіх гаворак літоўска-латвійска-беларускага памежжа ў пазначаны перыяд займаўся прафесар Вільнюскага ўніверсітэта В.М. Чэкманас. За перыяд з 1996 г. па 2002 г. даследчык арганізаваў больш за дзесяць экспедыцый на тэрыторыі Літвы, Латвіі і Беларусі. У 2000 г. былі абследаваны стараверскія вёскі Пастаўскага і Браслаўскага раёнаў Віцебскай вобласці. Матэрыялы гэтых палявых даследаванняў захоўваюцца ў Дыялектным архіве Цэнтра геалінгвістыкі Інстытута літоўскай мовы ў Вільнюсе [130]. Даследаванні В.М. Чэкманаса [131 – 132] прысвечаны моўным асаблівасцям стараверскага насельніцтва. На аснове іх аналізу даследчык выдзеліў на тэрыторыі Літвы і сумежных беларускіх і латвійскіх тэрыторыях зоны і арэалы распаўсюджання стараверскага насельніцтва. Важнай высновай В.М. Чэкманаса з'яўляецца вызначэнне тэрыторыі паходжання старавераў літоўска-латвійска-беларускага памежжа. Так, даследчык прыйшоў да высновы, што асноўная маса старавераў рэгіёна з'яўляецца перасяленцамі з паўднёва-ўсходняй часткі Пскоўскай вобласці і прылеглых тэрыторый Цвярской вобласці.

Прадаўжальніцай даследаванняў В.М. Чэкманаса з'яўляецца Н.А. Марозава. Яна займаецца лінгвістычным вывучэннем старавераў Літвы, а таму і заходняга Падзвіння. Даследчыца ўдакладніла арэалы рассялення старавераў на літоўскіх і памежных з імі беларускіх і латвійскіх землях [135 – 136]. Н.А. Марозава таксама даследавала кніжную культуру старавераў Рэчы Паспалітай [137], апублікавала шэраг прац гістарыяграфічнага характара [130; 134; 138].

Значнае месца ў даследаванні гісторыі старавераў Літвы належыць Г.У. Паташанку. У працы «Стараверства ў Літве: другая палова XVII – пачатак XIX стст.» (2006) [139] даследчык разгледзеў гісторыю старавераў паўночна-заходняй часткі ВКЛ. А таму на старонках выдання значная ўвага ўдзелена стараверскаму насельніцтву Беларускага Падзвіння (пераважна, яго заходняй частцы). У працы вылучаны эта-

пы пасялення старавераў на гэтых землях, ахарактарызавана геаграфія іх рассялення, прадпрынята спроба прасачыць дэмаграфічныя змены на працягу XVII – пачатку XIX ст., прааналізавана прававое і эканамічнае становішча старавераў у перыяд Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі (да 1825 г.). Асобна даследчык спыняецца на гісторыі стараверсхіх прыходаў Літвы і заходніх раёнах Беларускага Падзвіння (сучасныя тэрыторыі Браслаўскага, Пастаўскага і Шаркаўшчынскага раёнаў Віцебскай вобласці).

Істотная роля ў вывучэнні фальклорнай спадчыны старавераў беларуска-літоўска-латвійскага памежжа належыць Ю.М. Новікаву. Шэраг артыкулаў ён прысвяціў аналізу каляндарных традыцый старавераў памежных беларуска-літоўскіх тэрыторый [140 – 142]. У 2007 – 2010 гг. у трох тамах былі апублікаваны матэрыялы па фальклоры старавераў Літвы, падрыхтаваныя Ю.А. Новікавым [143 – 145]. Першы том выдання змяшчае ўводныя абагульняючыя артыкулы Г.У. Паташанкі «Староверы Літвы: вехі гісторыі (другая палова XVII – пачатак XXI стст.)» [143, с. 13–28], Ю.А. Новікава «Духоўная спадчына продкаў» [143, с. 29–50], Н.А. Марозавай і В.М. Чэкманаса «Гаворкі старавераў Літвы: асаблівасці і праблемы паходжання» [143, с. 51–70]. Акрамя ўласна літоўскіх матэрыялаў, даследчыкі выкарысталі таксама і матэрыялы з Паўночнай Беларусі. У саміх выданнях таксама апублікаваныя некаторыя фальклорныя тэксты, зафіксаваныя ад старавераў заходняга Падзвіння.

У польскай навуцы ў 2000-я гг. таксама быў апублікаваны шэраг прац, дзе разглядалася гісторыя і культура старавераў паўночнабеларускіх зямель. Так, польская даследчыца І. Янушэўска-Юркевіч у працы «Нацыянальныя адносіны ў Віленскім краі ў 1920 – 1939 гг.» (2010) [146] разгледзела становішча стараверскага насельніцтва Віленшчыны (у т.л. і беларускіх тэрыторый) у Польскай дзяржаве ў міжваенны перыяд. Асноўная ўвага была засяроджана на аналізе ўдзела стараверскага насельніцтва ў палітычным жыцці краіны. У кнізе таксама коратка ахарактарызаваны гаспадарчыя заняткі старавераў, прыведзены некаторыя статыстычныя даныя. У 2010 г. была апублікавана праца польскага даследчыка А. Хаміньскага (1844 – 1943 гг.) «Літоўскі моўны арэал у Польскай дзяржаве 1927 – 1933» [147], якую да друку падрыхтаваў Л. Бендарчук. У даследаванні вылучаны стараверскія вёскі ў Свянцянскім і Браслаўскім паветах (у складзе Польшчы).

Вывады. Такім чынам, даследаванне гісторыі і культуры старавераў Паўночнай Беларусі мае даўнюю традыцыю. Першыя працы былі апублікаваны яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. За два стагоддзі пошукаў і вывучэння пазначанай праблематыкі з’явіўся вялікі аб’ём даследаванняў, якія адрозніваюцца паміж сабой як паводле канкрэтных пытанняў, якія ў іх разглядаюцца, так і паводле падыходаў адносна іх асвятлення. Неабходна канстатаваць, што большасць навуковых прац па старaверах Беларусі тычыцца пераважна яе паўднёва-ўсходняй часткі (у асноўным, мястэчка Ветка і ваколіц). А таму на сённяшні дзень бракуе грунтоўных і сістэмных даследаванняў, прысвечаных старaверам Паўночнай Беларусі. Да таго ж, даследчыкі стараабраднiцтва як у мінулым, так і ў сучасны перыяд, у асноўным засяроджвалі сваю ўвагу на найбольш рэльефных і спецыфічных праявах гісторыі і культуры перасяленцаў з Расіі, абмінаючы ў той час іншыя, не менш значныя аспекты. Нягледзячы на тое, што першыя сур’ёзныя працы, дзе разглядалася гісторыя і культура старавераў Паўночнай Беларусі, былі апублікаваны яшчэ ў сярэдзіне XIX ст., вялікі шэраг пытанняў так і не разгледжаны да нашага часу. Так, толькі павярхоўна даследаваны працэсы засялення старaверамі паўночнабеларускіх зямель, не прасочана дынаміка колькасці насельніцтва і не выяўлены асаблівасці яго рассялення ў рэгіёне. Амаль не разгледжаны асаблівасці традыцыйнай культуры старавераў, не даследавана яе эвалюцыя ў XX – пачатку XXI ст. Не знайшлі шырокага адлюстравання ў навуковых публікацыях пытанні сацыяльна-эканамічнага становішча старавераў рэгіёна. Вельмі слаба вывучана гісторыя стараверскага насельніцтва ў другой палове XVII – XVIII стст.

ЛІТАРАТУРА

1. Гарбацкі, А. А. Стараверы Віцебшчыны ў к. XVII – XVIII стст. / А. А. Гарбацкі // Весн. Віцеб. дзярж. ун-та імя П. М. Машэрава. – 1999. – №1 (11). – С. 3–8.
2. Поташенко, Г. Традиция исследований старообрядцев Литвы: от демографии к истории конфессии и социолингвистике / Г. Поташенко // Ethnicity Studies. – 2007. – № 2. – P. 194–211.
3. Гарбацкі, А. А. Стараабраднiцтва на Беларусі ў канцы XVII – пачатку XX стст. / А. А. Гарбацкі. – Брэст : БрДУ, 1999. – 202 с.
4. Barszczewski, J. Szlachcic Zawalnia czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach. Tomik 2 / J. Barszczewski. – Petersburg : Drukarnia Karola Kraja, 1845. – 113 s.
5. Podbereski, R. Listy o Białejrusi. List I. Przyroda i miesckańce / R. Podbereski // Tygodnik Petersburski. – 1844. – Cz. XXX. – № 79. – S. 470–472.
6. Podbereski, R. Listy o Białejrusi. List II. O przemyśle / R. Podbereski // Tygodnik Petersburski. – 1844. – Cz. XXX. – № 81. – S. 482–483.
7. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. VIII. – Ч. 1. Витебская губерния. – СПб. : Тип. Деп. Ген. штаба, 1852. – 267+9 с.

8. Без-Корнилович, М. О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ней же относящихся / М. О. Без-Корнилович. – СПб. : Тип. III Отд. Собст. Е.И.В. Канцелярии, 1855. – 355 с.
9. Вескинский, А. Раскол в западно-русском крае / А. Вескинский // Вестн. Зап. России. Ист.-лит. журн., издав. К. Говорским. – Вильна : Тип. А. Сыркина, 1865 (май). – Т. III. – С. 286–303.
10. Волков, В. И. Сведения о начале, распространении и разделении раскола и о расколе в Витебской губернии / В. И. Волков. – Витебск : Тип. Губ. правл., 1866. – 21 + 85 с.
11. Сементовский, А. Этнографический обзор Витебской губернии / А. Сементовский. – СПб. : Тип. М. Хана, 1872. – 69 с.
12. Киркор, А. Народная жизнь / А. Киркор // Живописная Россия. Отечество наше в его зем., ист., плем., экон. и быт. значении: Литовское и Белорусское Полесье. – Минск : БелЭн., 1994. – С. 277–288. – (Препринт 1882 г.).
13. Максимов, С. В. Белорусская Смоленщина с соседями / С. В. Максимов// Живописная Россия. Отечество наше в его зем., ист., плем., экон. и быт. значении: Литовское и Белорусское Полесье. – Минск : БелЭн., 1994. – С. 429–472. – (Препринт 1882 г.).
14. Корецкий, П. И. О раскольниках в Ковенской губернии / П. И. Корецкий // Памятная книжка Ковенской губернии на 1863 год. – Ковно : Тип. Ш. Соколовского, 1863. – Отдел II. – С. 1–46.
15. О расколе в Витебской губернии // Памятная книжка Витебской губернии на 1885 г. – Витебск, 1885. – С. 337–367.
16. Витебская губерния: историко-географический и статистический обзор. Вып. 1. История. Природа. Население. Просвещение / Сост. по программе и под ред. В. М. Долгорукова. – Витебск : Губ. тип., 1890. – 387 с., [18 л.].
17. Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. – СПб. : Изд. А. Ф. Девриена, 1905. – Т. 9: Верхнее Поднепровье и Белоруссия / Сост. В. П. Семенов [и др.]. – VIII, 620 с.
18. Посох, Г. Видзы / Г. Посох. – Ковно : Тип. губ. правл., 1895. – 13 с.
19. Горбачевский, И. Д. Лепельский уезд Витебской губернии / И. Д. Горбачевский. – Витебск : Губ. тип., 1895. – 38 с.
20. Аникиевич, К. Т. Сенненский уезд Могилевской губернии / К. Т. Аникиевич. – Могилев : Могил. губ. стат. ком., 1907. – 148 с.
21. Никифоровский, Н. Я. Очерки простонародного житья-бытья в Витебской Белоруссии и описание предметов обиходности (Этнографические данные) / Н. Я. Никифоровский. – Витебск, 1895. – VIII+548+CLIV с.
22. Никифоровский, Н. Я. Питущие и пропойцы / Н. Я. Никифоровский // Этнографическое обозрение. – 1896. – № 4. – С. 65–88.
23. Никифоровский, Н. Я. Пособники жихара / Н. Я. Никифоровский // Этнографическое обозрение. – 1893. – № 2. – С. 92–154.
24. Романов, Е. Р. Общий очерк Витебской губернии / Е. Р. Романов // Памятная книжка Витебской губернии на 1898 год. – Витебск : Губ. тип., 1898. – С. 40–308.
25. Романов, Е. Р. Из старообрядческой литературы / Е. Р. Романов // Могилевская старина. – Могилев : Тип. Губ. правл., 1901. – Вып. II. – С. 79–86.
26. Станкевич, А. Очерк возникновения русских поселений на Литве / А. Станкевич. – Вильна : Губ. тип., 1909. – 140 с.
27. Ершова, О. П. Старообрядчество и власть. Гл. I. Проблема раскола в трудах отечественных ученых / О. П. Ершова // Самарское староверие. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http : //https://samstar-biblio.ucoz.ru/publ/137-1-0-1125. – Дата доступа: 05.12.2019.
28. Никольский, Н. М. История русской церкви / Н. М. Никольский. – М. : Политиздат, 1985. – 448 с.
29. Никольский, Н. М. Происхождение и история белорусской свадебной обрядности / Н. М. Никольский. – Минск : Изд-во Акад. наук БССР, 1956. – 275 с.
30. Hedeman, O. Historja powiatu Brasławskiego / O. Hedeman. – Wilno : Polska Druk. Nakłądowa «Lux», 1930. – 434 s.
31. Pieciukiewicz, M. Cechy prymitywne w kulturze ludowej staroobrzedowcow w pow. Brasławskim : teza magisterska / M. Pieciukiewicz. – Wilno, 1938. – IV+66+6 s.
32. Заварина, А. А. Русское население восточной Латвии во второй половине XIX – начале XX века: Историко-этнографический очерк / А. А. Заварина. – Рига : Зинатне, 1986. – 246 с.
33. Подмазов, А. А. Старообрядчество в Латвии / А. А. Подмазов. – Рига : Лиесма, 1970. – 112 с.
34. Подмазов, А. А. Современная религиозность: особенности, динамика, кризисные явления / А. А. Подмазов. – Рига : Зинатне, 1985. – 162 с.
35. Макашина, Т. С. Фольклор и обряды русского населения Латгалии / Т. С. Макашина. – М. : Наука, 1979. – 160 с.
36. Немченко, В. Русские сторожилы Литвы и их говоры / В. Немченко // Kalbotyra. – 1963. – № VII. – P. 63–86.
37. Сивицкене, М. К. Русские говоры Литвы в связи с исходной локализацией / М. К. Сивицкене // Псковские говоры в их прошлом и настоящем : межвуз. сб. науч. тр. / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена ; отв. ред. Л. Я. Костючук. – Л., 1988. – С. 126–134.
38. Церашковіч, П. У. Стараверы / П. У. Церашковіч // Этнаграфія Беларусі : энцыкл. – Мінск : БелСЭ, 1989. – С. 475.
39. Короткая Т. П. Старообрядчество в Беларуси / Т. П. Короткая, Е. С. Прокошина, А. А. Чудникова.– Минск : Навука і тэхніка, 1992. – 115 с.
40. Минина, Н. Е. Фонетико-грамматические особенности трех островных русских говоров на территории Витебской области : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Н.Е. Минина. – Минск, 1993. – 26 с.
41. Мезенко, А. М. Лингвистический и экстралингвистический аспекты изучения фонетических особенностей островных русских говоров Шарковщинского района Витебской области / А. М. Мезенко, Н. Е. Минина // Весн. Віцеб. дзярж. ун-та. – 1996. – № 2. – С. 70–75.

42. Мініна, Н. Я. Гаворкі рускіх старабрадцаў на тэрыторыі беларуска-літоўскага памежжа / Н. Я. Мініна // Весці АНМ. Нацыянальныя меншасці ў Беларусі і ў свеце. – 1997. – № 2. – С. 19–20.
43. Минина, Н. Е. «Нам всем подобает умирать за единый язъ...»: (о взаимосвязи языка и обрядности в старообрядческом социуме) / Н. Е. Минина // Весн. Віцеб. дзярж. ун-та імя П. М. Машэрава. – 2004. – № 4 (34). – С. 56–60.
44. Минина, Н. Е. Русские старообрядческие говоры на территории Витебской области (к проблеме территориально изолированных говоров) / Н. Е. Минина // Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства : матэрыялы Першай Усесаюз. навук. канф., Віцебск, 17–19 ліп. 1990 г. – Віцебск, 1990. – С. 62–65.
45. Мініна, Н. Я. Рускія стараабрадцы на Віцебшчыне / Н. Я. Мініна, С. М. Мінін // Нацыянальныя меншасці Беларусі : матэрыялы 1-й Нац. навук.-практ. канф., Брэст – Мінск, 21–22 мая 1996 г. – Брэст-Мінск, 1996. – Кн. 3. – С. 15–18.
46. Минина, Н. Е. Реликтовые явления в говорах старообрядцев Витебщины / Н. Е. Минина // Dziedzictwo przeszlosci zwiazkow jezykowych, literackich i kulturowych polsko-balto-wschodnioslowianskich. – Bialystok, 2000. – T. III. – S. 257–262.
47. Минина, Н. Е. Роль языковой личности в старообрядческом социуме / Н. Е. Минина // Язык и социум : материалы VI Междунар. науч. конф. : в 2 ч. – Минск, 2004. – Ч. 2. – С. 219–222.
48. Минина, Н. Е. Старообрядческие говоры: территориальный диалект и/или социолект / Н. Е. Минина // Русский язык: система и функционирование : материалы Междунар. науч. конф. : в 2 ч. – Минск, 2004. – Ч. 1. – С. 197–199.
49. Минин, С. Н. Костюм и орнамент старообрядцев Витебщины (по материалам полевых экспедиций) / С. Н. Минин, Н. Е. Минина // Народны тэкстыль і адзенне Віцебшчыны : матэрыялы навук.-практ. канф. – Мінск : Нац. б-ка Беларусі, 2014. – С. 176–178.
50. Минина, Н. Е. Островные русские говоры Витебщины / Н. Е. Минина. – Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2003. – 159 с.
51. Муратова, Е. Ю. Именник старообрядческой общины на территории Миорского района Витебской области / Е. Ю. Муратова : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Бел. гос. ун-т. – Минск, 1994. – 21 с.
52. Муратава, А. Ю. Мужчынскі імяннік адной староверскай абшчыны / А. Ю. Муратава // Бел. лінгвістыка. – Мінск, 1992. – Вып. 41. – С. 69–76.
53. Муратава, А. Ю. Жаночы імяннік адной староверскай абшчыны на тэрыторыі Беларусі (в. Ніўнікі Міёрскага раёна) / А. Ю. Муратава // Бел. лінгвістыка. – Мінск, 1994. – Вып. 43. – С. 56–63.
54. Кураш, И. Я. Фонетическая адаптация личных собственных имен старообрядцев / И. Я. Кураш // Весн. Віцеб. дзярж. ун-та імя П. М. Машэрава. – 2005. – № 4. – С. 75–79.
55. Кураш, И. Я. Микротопонимы в системе собственных имен старообрядцев Витебщины / И. Я. Кураш // Весці БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2009. – № 4. – С. 73–77.
56. Кураш, И. Я. Явление интерференции в именнике старообрядцев / И. Я. Кураш // Ученые записки УО «ВГУ имени П. М. Машерова». – 2010. – Т. 9. – С. 41–46.
57. Лукина, О. А. Экклезионимное пространство Беларуси / О. А. Лукина. – Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2014. – 110 с.
58. Канфесіі на Беларусі (к. XVIII – XX ст.) / В.В. Грыгор’ева [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 1998. – 340 с.
59. Горбацкий, А. А. Старообрядчество на белорусских землях / А. А. Горбацкий. – Брест : БрГУ, 2004. – 305 с.
60. Гарбацкі, А. А. Вывучэнне гісторыі стараабрадніцтва на Беларусі / А. А. Гарбацкі // Весн. Брэсц. ун-та. – 2000. – № 3. – С. 39-43.
61. Гарбацкі, А. А. Сацыяльна-эканамічнае, палітычнае і духоўнае жыццё стараабраднікаў Віцебшчыны ў II пал. XIX – пач. XX ст. / А. А. Гарбацкі // Весн. Брэсц. ун-та. – 1999. – № 1. – С. 17–23.
62. Гарбацкі, А. А. Стараабраднікі Віцебшчыны ў першай палавіне XIX ст. / А. А. Гарбацкі // Весн. Брэсц. ун-та. – 1999. – № 5. – С. 79–84.
63. Гарбацкі, А. А. Стараверы Віцебшчыны ў к. XVII – XVIII стст. / А. А. Гарбацкі // Весн. Віцеб. дзярж. ун-та імя П. М. Машэрава. – 1999. – № 1(11). – С. 3–8.
64. Горбацкий, А. А. Календарно-бытовой уклад жизни старообрядцев Витебщины в конце XIX – первой половине XX в. / А. А. Горбацкий // Славянский мир и славянские культуры в Европе и мире: место и значимость в развитии цивилизаций и культур (история, уроки, опыт, современность) : в 2 ч. – Ч. 1. / Ред. кол. : В. А. Космач [і інш.]. – Витебск : Из-во ВГУ, 2002. – С. 274–277.
65. Бобрович, Н. А. Вклад старообрядцев в историю культуры (по материалам собраний Витебского областного краеведческого музея) / Н. А. Бобрович // Старообрядчество как историко-культурный феномен : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Гомель : ГГУ, 2003. – С. 28–31.
66. Добжинская, Т. В. Общественно-политическая жизнь старообрядцев на Витебщине после принятия Указа 17 апреля 1905 года «Об укреплении начал веротерпимости» / Т. В. Добжинская // Старообрядчество как историко-культурный феномен : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Гомель : ГГУ, 2003. – С. 67–70.
67. Лобач, У. А. Вобраз «асташа» (старавера) у творах Яна Баршчэўскага / У. А. Лобач // Старообрядчество как историко-культурный феномен : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Гомель : ГГУ, 2003. – С. 161–166.
68. Філіпенка, У. С. Вясельная абраднасць старавераў-беспапоўцаў Беларусі (па этнаграфічных матэрыялах апошняй чвэрці XIX стагоддзя) / У. С. Філіпенка // Старообрядчество как историко-культурный феномен : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Гомель : ГГУ, 2003. – С. 283–288.

69. Добжинская, Т. В. Духовные старообрядческие наставники на Витебщине в первой половине XX в. / Т. В. Добжинская // Весн. Бел. дзярж. ун-та. Сер. 3, Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права. – 2005. – № 1. – С. 12–15.
70. Добжинская, Т. В. История крюкового пения и его место в богослужениях старообрядцев Витебщины / Т. В. Добжинская // Канфесіі на Беларусі: гісторыя, сучаснасць : зб. матэрыялаў міжнар. навук.-практ. канф. Брэст, 7–8 каст. 2004 г. – Брэст : Выд-ва БрДУ, 2005. – С. 146–149.
71. Трофимова, Т. В. Особенности одежды старообрядцев Витебщины в конце XIX – начале XX века / Т. В. Трофимова // Брэсцкая царкоўная унія (1596 – 2006): гісторыя і сутнасць : зб. навук. арт. – Брэст : Выд-ва БрДУ, 2006. – С. 133–137.
72. Горбацкий, А. А. Семейные похоронные обряды старообрядцев Витебщины в конце XIX – первой половине XX вв. (по материалам историко-этнографических экспедиций) / А. А. Горбацкий, Т. В. Добжинская // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. А, Гуманитарные науки. – 2005. – № 1. – С. 52–54.
73. Трофимова, Т. В. Семейные обряды старообрядцев Витебщины в конце XIX – первой половине XX века / Т. В. Трофимова // Рэлігія на памежжы: еўрарэгіён «Буг» : зб. навук. пр. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст, 2008. – С. 81–89.
74. Трофимова, Т. В. Духовная культура старообрядцев Витебщины в конце XIX – начале XX века / Т. В. Трофимова // Православие в духовной жизни Беларуси : сб. тр. III Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 1025-летию Крещения Руси, Брест, 24–25 окт. 2013 г., ред.: А. А. Горбацкий [и др.]. – Брест, 2015. – С. 155–164.
75. Іваноў, У. Мясцовыя назвы Віцебскіх старавераў / У. Іваноў // Роднае слова. – 2006. – № 12 (228). – С. 31.
76. Іваноў, У. Пра беларускі ўплыў на віцебскіх стараверау / У. Іваноў // Палітычная сфера. Часоп. паліт. даслед. – 2008. – 10. – С. 102-107.
77. Іваноў, У. Эвалюцыя тоеснасці і культуры стараверау паўночнай Беларусі, канец XIX – пачатак XXI стагоддзя / У. Іваноў // Палітычная сфера. Часоп. паліт. даслед. – 2010. – 14. – С. 195–210.
78. Іваноў, У. Аб кабетах, якія «папуюць»: аб ролі і месцы жанчынаў у рэлігійным жыцці стараверства Віцебшчыны / У. Іваноў // Женщины в политике: новые подходы к политическому. Феминистский образовательный альманах. – Прага : Адліга, 2013. – Вып. 2. Личное как политическое. – С. – 31-37.
79. Сухарев, А. А. Беларусь Северная / А. А. Сухарев. – Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2016. – 204 с.
80. Лобачевская, О. А. Белорусский народный текстиль: художественные основы, взаимосвязи, новации / О. А. Лобачевская. – Минск : Бел. навука, 2013. – 527 с.
81. Лабачэўская, В. А. Вандраванне ўзору (аб паходжанні аднаго арнаментальнага матыву ў старадарожскіх пераборных ручніках) / В.А. Лабачэўская // Аўтэнтычны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, перайманния : зб. навук. пр. IV Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 29–30 крас. 2010 г. / БДУКМ ; рэдкал.: М.А. Мажэйка (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 46–49.
82. Лабачэўская, В. А. Ручнік у матэрыяльнай і сакральнай культуры стараверау Браслаўшчыны / В. А. Лабачэўская // Браслаўскія чытанні : матэрыялы IV навук.-краязн. канф., Браслаў, 24–25 крас. 1997 г. / Брасл. Музей. аб’яд-не, Брасл. краязн. т-ва імя О. Гедэмана. – Браслаў, 1997. – С. 154–159.
83. Лобачевская, О. А. Белорусский народный текстиль: традиции и художественные новации в XX веке : автореф. дис. .. д-ра искусствоведения : 17.00.09 / О. А. Лобачевская ; Бел. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск, 2014. – 50 с.
84. Канстанцінава, Т. Л. Аб уздзеянні міграцыйных працэсаў другой паловы XX ст. на этнамузычны ландшафт Беларусі / Т. Л. Канстанцінава // Весці Бел. дзярж. акад. музыкі. – 2017. – № 30. – С. 13–18.
85. Антропаў, М. Этнаканфесійныя стэрэатыпы ў беларускай вёсцы (канец XX – пачатак XXI ст.). / М. Антропаў, А. Боганева, Т. Валодзіна // Беларускі гістарычны агляд. – 2007. – Т. 14. – С. 141–178.
86. Алексніна, І. Да пытання аб святкаванні веснавых святаў на тэрыторыі Заходняга Паазер'я / І. Алексніна // Аўтэнтычны фальклор: праблемы захавання, вывучэння, успрымання : бюл. VII Міжнар. навук. канф., Мінск, 26–28 крас. 2013 г. / БДУКМ ; рэдкал.: В. Р. Языковіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2013. – С. 94–96.
87. Пушкін, І. А. Грамадская і культурна-асветніцкая дзейнасць нацыянальных меншасцей у Беларускай ССР (1919–1991) / І. А. Пушкін. – Магілёў : МДУХ, 2018. – 423 с.
88. Табунов, В. В. Политика российского правительства в отношении христианских конфессий в Беларуси (1895 – 1907): автореф. дис. .. канд. ист. наук : 07.00.02 / В. В. Табунов ; Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка. – Минск, 2008. – 22 с.
89. Вабішчэвіч, А. М. Грамадска-культурная і рэлігійна-асветніцкая дзейнасць рускіх стараабраднікаў у Польшчы ў 1920 – 1930-я гады / А. М. Вабішчэвіч // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. А, Гуманитарные науки. – 2008. – № 1. – С. 101–108.
90. Захаркевич, С. А. Этнические меньшинства на территории Беларуси в XIV-XVIII веках: стратегии культурной адаптации: автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.07 / Захаркевич С. А. ; Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы, НАН Беларуси. – Минск, 2010. – 17 с.
91. Старостенко, В. В. Специфика конфессиональной структуры Витебской области в контексте религиозной жизни Республики Беларусь / В. В. Старостенко // Романовские чтения -12 : сб. ст. Междунар. науч. конф. / Под общ. ред. А. С. Мельниковой. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2017. – С. 175–176.
92. Старостенко, В. В. Региональная структура старообрядчества в восточной Беларуси в 2000-х гг.: особенности и динамика развития / В. В. Старостенко // Религия и общество – 13: сб. науч. ст. / Под общ. ред. В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2019. – С. 141–146.

93. Линкевич, В. Н. Межконфессиональные отношения в Беларуси во II пол. XIX – нач. XX в. : автореф. дис. … кан. ист. наук / В. Н. Линкевич ; Ин-т истории АН Беларуси. – Минск, 2004. – 21 с.
94. Рогалев, А. Ф. Этнотопонимия Беларуси (на фоне этнической истории) / А. Ф.Рогалев. – Гомель : БелАНТДИ, 1993. – 168 с.
95. Дожина, Н. И. Старообрядческие нотированные книги в собраниях Полоцка / Н. И. Дожина // Полацкі музейны штогоднік: зб. навук. арт. ; Нац. Полац. гіст.-культ. музей-запаведнік. – Полацк 2011,–. 2012 – С. 201-205.
96. Бендин, А. Ю. Польский мятеж 1863 г. в судьбах старообрядцев Северо-Западного края Российской империи / А. Ю. Бендин // Вестн. РУДН. Сер. История России. – 2011. – № 1. – С. 77–92.
97. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. – Мінск : Бел. навука, 2004. – Т. 2 : Віцебскае Падзвінне / Т. Б. Варфаламеева, А. М. Боганева, М. А. Козенка. –2004. – 910 с.
98. Батяев, В. Ф. Историография материальной культуры русских Беларуси: проблемы изучения / В. Ф. Батяев // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. – Мінск : Права і эканоміка, 2007. – Вып. 3. : у 2 ч. – Ч. 2. – С. 10–13.
99. Касперович, Г. И. Хозяйственные занятия русских в Беларуси / Г.И. Касперович // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. – Мінск : Права і эканоміка, 2007. – Вып. 3. : у 2 ч. – Ч. 2. – С. 116–121.
100. Кто живет в Беларуси / А. Вл. Гурко [и др.] ; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы. – Минск : Беларус. навука, 2012. – 799 с.
101. Гурко, А. В. Этнические традиции национальной кухни Беларуси / А. В. Гурко, Л. В. Бохан, Н. С. Бункевич ; Нац. акад. наук Беларуси, Центр исслед. белорус. культуры, языка и лит. – Минск : Бел. навука, 2019. – 254 с.
102. Магалінскі, І. У. Уплыў расійскага "раскольніцкага" заканадаўства на прававое і эканамічнае становішча стара-абраднікаў Беларусі ў другой палове XIX – пач. XX стагоддзя / І. У. Магалінскі // Тр. молод. спец-в Полоц. гос. ун-та – Новополоцк : ПГУ, 2007. – Вып. 20. – С. 59–61.
103. Магалінскі, І. У. Прычыны эканамічнага поспеху стараабраднікаў Віцебскай губерні ў другой палове XIX – пачатку XX стагоддзя / І. У. Магалінскі // Тр. молод. спец-в Полоц. гос. ун-та. – Новополоцк : ПГУ, 2008. – Вып. 28. – С. 42–45.
104. Адамкович, А. Фольклор старообрядцев Шарковщины (социолингвистический аспект): магист. работа / А. Адамкович ; Вильн. пед. ун-т. - Вильнюс, 2008. – 321 с.
105. Шыдлоўскі, К. Стараверы Булавішак: учора і сёння / К. Шыдлоўскі // Павет (Браслаў). – № 2(15). – люты 2003. – С. 6–7.
106. Шыдлоўскі, К. Этнічны склад насельніцтва Дрысвятаў і наваколля / К. Шыдлоўскі // Браслаўскія сшыткі. – 1999. – № 3. – С. 58–60.
107. Лабачэўская, В. Аб працы Мар'яна Пецюкевіча «Архаічныя (прымітыўныя) рысы ў народнай культуры стараабраднікаў Браслаўскага павета» / В. Лабачэўская // Браслаўскія чытанні : матэрыялы V навук.-краязн. канф., прысвеч. 935-годдзю першай згадкі Браслава ў пісьм. крыніцах, Браслаў, 27–28 крас. 2000 г. – Браслаў, 2001. – С. 56–59.
108. Ярашэвіч, А. Помнікі мастацтва Браслаўшчыны / А. Ярашэвіч, М. Мельнікаў, У. Карэлін // Браслаўскія чытанні : матэрыялы 4-й навук.-краязн. канф., Браслаў, 24–25 красав. 1997 г. / Брасл. музейн. аб'яд-не, Брасл. краязн. тав-ва ; рэдкал.: К. Шыдлоўскі [і інш.]. – Браслаў, 1997. – С. 103–107.
109. Горбацкий, А. История Миколаюнской старообрядческой общины / А. Горбацкий // Браслаўскія чытанні: матэрыялы VI навук.-краязн. канф., прысвеч. 150-й гадавіне з дня нар. Станіслава Нарбута (1853–1926), Браслаў, 7–8 мая 2003 г. / Брасл. музейн. аб'яд-не, Брасл. краязн. т-ва імя О. Гедэмана. – Браслаў, 2003. – С. 22–24.
110. Горбацкий, А. Духовный мир старообрядческой общины (по материалам полевых исследований на территории Браславского района Витебской области) / А. Горбацкий // Браслаўскія чытанні : матэрыялы V навук.-краязн. канф., прысвеч. 935-годдзю першай згадкі Браслава ў пісьм. крыніцах, Браслаў, 27–28 крас. 2000 г. – Браслаў, 2001. –С.32-34.
111. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Браслаўскага раёна / уклад. К. С. Шыдлоўскі; рэдкал.: К. В. Велічковіч [і інш.]. – Мінск : Паліграфафармленне, 1998. – 709 с.
112. Пракаповіч, І. Насельніцтва Пастаўскага краю / І. Пракаповіч. – Паставы : Сумежжа, 2004. – 56 с.
113. Будзько, І. Лінгвістычная гісторыя краю ў вусных аповедах жыхароў Пастаўшчыны / І. Будзько // Пастаўскі край на гісторыка-культурнай карце Беларусі: матэрыялы Рэспубліканскага навукова-практычнага семінара, Паставы, 20–21 крас. 2017 г. ; адказ. рэд. В. У. Міцкевіч. – Мінск, 2017. – С. 31–36.
114. Аўсейчык, У. Я. Этнаканфесіянальныя стэрэатыпы ў беларускім традыцыйным грамадстве XIX – пачатку XX ст. / У. Я. Аўсейчык // Европа: актуальные проблемы этнокультуры / Редкол.: В. В. Тугай [и др.]. – Минск : БГПУ, 2007. – С. 228–230.
115. Аўсейчык, У. Я. Этнічныя стэрэатыпы сярод беларускага гарадскога насельніцтва ў XIX стагоддзі / У. Я. Аўсейчык // Гістарычнае і сацыякультурнае развіццё Магілёва: зб. навук. пр. / Уклад. І. А. Пушкін, В. В. Юдзін. – Магілёў : Могилев. обл. укруп. тип., 2007. – С. 83–87.
116. Овсейчик, В. Е. Особенности этнокультурного взаимодействия русских старообрядцев и белорусского населения на Витебщине в XIX – начале XX вв. / В. Е. Овсейчик // Этнокультурное и этноконфессиональное образование: проблемы и перспективы развития : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Саранск, 9–11 дек. 2008 г. ; под ред. Н. Ф. Беляевой. – Саранск, 2008. – С. 93–97.
117. Аўсейчык, У. Я. Вобраз старавераў у народнай культуры беларусаў Падзвіння ў XIX – першай палове XX ст. / У. Я. Аўсейчык // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – Вып. 5. – С. 316–322.

118. Аўсейчык, У. Я. Стараверы Лепельшчыны ў XIX – пач. XX ст. / У. Я. Аўсейчык // III Лепельскія чытанні : матэрыялы навук.-практ. канф., Лепель, 10 каст. 2008 г. – Віцебск : РУП ГСУВО, 2008. – С. 44–47.
119. Аўсейчык, У. Я. Народная медыцына старавераў Падзвіння (на аснове матэрыялаў палявых этнаграфічных даследаванняў) / У. Я. Аўсейчык // Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых даследаванняў (да 80-годдзя пачатку археалагічных раскопак у г. Полацку) : зб. навук. пр. рэсп. навук.-практ. семінара, Полацк, 20–21 ліст. 2008 г. / Пад агульн. рэд. Д. У. Дука, У. А. Лобача. – Наваполацк : ПДУ, 2009. – С. 132–136.
120. Аўсейчык, У. Я. Пахавальна-памінальная абраднасць як сфера міжэтнічнага і міжканфесійнага ўзаемадзеяння ў сучаснай вёсцы Беларускага Падзвіння (да пастаноўкі праблемы) / У. Я. Аўсейчык // III Машеровские чтения : материалы респ. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых, Витебск, 24–25 марта 2009 г. / Вит. гос. ун-т им. П. М. Машерова ; редкол.: А. Л.Гладков (гл.ред.) [и др.]. – Витебск : УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2009. – С. 19–21. (История. Белорусская филология. Русская филология).
121. Аўсейчык, У. Я. Асаблівасці народнага дойлідства старавераў Падзвіння (па матэрыялах XIX – пачатку XX ст.) / У. Я. Аўсейчык // Актуальные проблемы архитектуры Белорусского Подвинья и сопредельных регионов : сб. ст. Респ. науч.-практ. сем., Новополоцк, 8–9 окт. 2015 г. / Полоц. гос. ун-т ; под общ. ред. В. Е. Овсейчика, Г. И. Захаркиной, Р. М. Платоновой. – Новополоцк : ПГУ, 2015. – С. 38-42.
122. Аўсейчык У. Я. Стараверы Полаччыны ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / У. Я. Аўсейчык // Тэзісы навук.-краязн. канф. да 90-годдзя Краязнаўчага музея Полацка, Полацк, 7–8 снеж. 2016 г. / НПГКМЗ ; укл. І. П. Воднева. – Полацк, 2016 – С. 6–7.
123. Аўсейчык, У. Я. Гісторыя вывучэння старавераў Падзвіння ў XIX – пачатку XXI ст. / У.Я. Аўсейчык // Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў : VII Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 24–25 ліст. 2016 г. : зб. дакл. і тэз. : у 2 т. / Ц-р дасл. бел. культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; гал. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2017. – Т. 1. – С. 461–465.
124. Аўсейчык, У. Я. Стараверы Шумілiншчыны ва ўяўленнях беларускага насельніцтва (па матэрыялах сучасных палявых этнаграфічных экспедыцый) / У. Я. Аўсейчык // Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі: Шумілінскі край : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; рэдкал.: В. В. Даніловіч [і інш.]. – Мінск : Бел. нав., 2018. – С. 18–28.
125. Аўсейчык, У. Стараверы Полаччыны ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / У. Аўсейчык // Полацкія чытанні – 2017 : зб. матэрыялаў навук.-практ. канф., Полацк, 2 верас. 2017 г. / Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа Ц-ра159 даслед. бел. культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2017. – С. 14–19.
126. Аўсейчык, У. Я. Этнічныя групы Лепельшчыны (па матэрыялах сучасных палявых этнаграфічных экспедыцый) / У. Я. Аўсейчык // VIII Лепельскія чытанні : матэрыялы VIII навук.-практ. канф., Лепель, 18–19 каст. 2018 г. ; пад рэд. Я. А. Грэбеня. – Віцебск, 2018. – С. 58–65.
127. Аўсейчык, У. Я. Стараверы Беларускага Падзвіння ў канцы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці рассялення і ўзаемадзеяння з мясцовым насельніцтвам / У. Я. Аўсейчык // Религия и общество – 13 : сб. науч. ст. / Под общ. ред. В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2019. – С. 175–178.
128. Аўсейчык, У. Я. Асаблівасці гаспадарчых заняткаў старавераў Падзвіння (па матэрыялах 2-й паловы XIX – пачатку XX ст.) / У. Я. Аўсейчык // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі / Ц-р даслед. бел. культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2019. – Вып. 26. – С. 184–190.
129. Овсейчик, В. Е. Старообрядцы Белорусского Подвинья в XIX – начале XX в.: особенности расселения и этнической культуры / В. Е. Овсейчик // Старообрядчество: история, культура, современность : материалы XIII Междунар. науч. конф., Москва, 21–23 нояб. 2019 г. ; гл. ред. В. И. Осипов. – М., 2019. – С. 167–71.
130. Морозова, Н. Научное наследие В. Н. Чекмонаса (1936–2004): изучение старообрядчества Литвы / Н. Морозова // Kalbotyra: Slavistica Vilnensis. –2017. – № 62. – P.139–150.
131. Чекмонас, В. Н. К социолингвистической характеристике старообрядческих говоров Литвы / В. Н. Чекмонас // Тр. по рус. и слав. филологии: Лингвистика. Нов. сер. – Тарту : Изд-во Тартуского ун-та, 2000. – Т. IV: Русские староверы за рубежом. – С. 200–224.
132. Чекмонас, В. Об основных этапах социолингвистической истории старообрядчества Литвы / В. Чекмонас // Тр. по рус. и слав. филологии: Лингвистика. Нов. сер. – Тарту : Изд-во Тартуского ун-та, 2000. – Т. III: Языки диаспоры: проблемы и перспективы. – С. 135–147.
133. Морозова, Н. А. Литовское старообрядчество: история, культура, язык (библиографический указатель) / Н. А. Морозова // Kalbotyra: Slavistica Vilnensis. – 2001. – №50(2). – P. 195–218.
134. Морозова, Н. Библиография научных трудов В.Н. Чекмонаса / Н. Морозова // Kalbotyra: Slavistica Vilnensis. – 2009. – № 54(2). – P. 21–36.
135. Морозова, Н. А. Староверы Литвы: места компактного проживания в прошлом и настоящем / Н. А. Морозова // Историко-культурный ландшафт Северо-Запада / Четвертые Шёгреновские чтения : сб. ст. – СПб. : Европейский Дом, 2011. – С. 248–259.
136. Морозова, Н. Староверы Литвы: к вопросу о местах компактного проживания в прошлом и настоящем / Н. Морозова // Перекрестки. – 2012. – № 3–4. – С. 136 – 147.
137. Морозова, Н. Сочинения старообрядцев-беспоповцев в Речи Посполитой в XVIII веке / Н. Морозова // Kalbotyra: Slavistica Vilnensis. –2013. – №. 58(2). – P. 79–97.
138. Морозова, Н. Анатолий Павлович Непокупный и изучение старообрядческих говоров Литвы / Н. Морозова // Kalbosistorijosir dialektologijos problemos 5. – Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2018. – P. 250–273.

139. Поташенко, Г. Староверие в Литве: Вторая половина XVII – начало XIX вв. Исследования, документы, материалы / Г. Поташенко. – Вильнюс : Aidai, 2006. – 543 с.
140. Новиков, Ю. А. Пасхальный обход дворов у старообрядцев белорусско-литовского пограничья / Ю. А. Новиков // Kalbotyra: Slavistica Vilnensis. – 2002. – № 51. – P. 81–92.
141. Новиков, Ю. А. Фольклор старообрядцев стран Балтии (истоки, динамика развития, особенности бытования)/ Ю. А. Новиков // Kalbotyra: Slavistica Vilnensis. –2009. – Т. 54. – P. 140–155.
142. Новиков, Ю. А. Календарные праздники старообрядцев стран Балтии / Ю. А. Новиков // Славянские чтения VII. – Daugavpils, 2009. – P. 12–18.
143. Фольклор старообрядцев Литвы: Тексты и исследования / Изд. подгот. Ю. Новиков. – Вильнюс : Вильн. пед. ун-т, 2007. – Т. 1: Сказки. Пословицы. Загадки. – 570 с.
144. Фольклор старообрядцев Литвы: Тексты и исследования / Изд. подгот. Ю. Новиков. – Вильнюс : Вильн. пед. ун-т, 2009. – Т. 2: Народная мифология. Поверья. Бытовая магия. – 568 с.
145. Фольклор старообрядцев Литвы: Тексты и исследования / Изд. подгот. Ю. Новиков [и др.]. – Вильнюс : Вильн. пед. ун-т, 2010. – Т. 3: Народные песни. Частушки. Детский фольклор.564 с.
146. Januszewska-Jurkiewicz, J. Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920-1939 / J. Januszewska-Jurkiewicz. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010. – 710 s.
147. Chomiński, O. Obszar językowy litewski w państwie polskim 1927–1933 / O. Chomiński // Acta Baltico-Slavica. – 2010. – № 34. – S. 197–261.

Паступiў 19.12.2019

THE HISTORY OF STUDYING THE OLD BELIEVERS OF NORTHERN BELARUS

U. AUSEICHYK

The history of studying the Old Believers' population of Northern Belarus is considered. The stages in the study of the Old Believers' history and culture are singled out, the methods of collection, processing and interpretation of historical, ethnographic and folklore materials are characterized, the significance of the researches and their contribution to the study of the history and cultural traditions of the Old Believers of the region are revealed. The article analyzes the works that were published from the 19th century to our time. Despite the fact that the first serious works, where the history and culture of the Old Believers of Northern Belarus were considered, were published in the middle of the 19th century, most of the issues have not been considered until now. Only the processes of settlement of the territory of Northern Belarus by the Old Believers are superficially investigated, the dynamics of the population number is not traced and the peculiarities of its settlement in the region are not revealed. The peculiarities of the traditional culture of Old Believers are almost not considered, its evolution in the 20th - early 21st centuries are not investigated. The issues of social and economic status of the Old Believers in the region were not widely reflected in scientific publications. The history of Old Believers in the second half of the 17-18 centuries is very poorly studied.

***Keywords**: historiography, historical science, Old Believers, Northern Belarus, Belarusian Dvina region (Podvin'e), ethnology, folk culture, folklore, traditions.*